

KRITIKA

IGAZSÁGOT AZ IGAZSÁGNAK
Kocsis László: *Az igazság elméletei*

*„Pilátus közbeszólt: »Tehát király vagy?«
»Te mondd, hogy király vagyok —
mondta Jézus. — Arra születtem, s azért
jöttem a világra, hogy tanúságot tegyek
az igazságról. Aki az igazságból való, hall-
gat szavamra.« Pilátus ezt mondta: »Mi
az igazság?«” (Jn 18,37–38).*

Nehéz eldönteni, hogy Pilátus vajon hogyan is állt az igazsághoz. Tudni vélte, mi az, és kérdése ebből a (vélt) tudásból eredő cinikus magabiztosság kifejeződése volt? Vagy csupán azt vélte tudni, hogy e kérdés ebben a formában értelmetlen és válaszra sem méltó? Ám az is megeshet, hogy valóban érdekelte a válasz, és várt is választ, de nem kapott, ezért fordult sarkon. Ha azonban ez a helyzet, miért nem válaszolt neki Jézus? Talán nem akart a disznók elé gyöngyöket vetni. De az is megeshet, hogy a kérdést ebben a formában, a „mi” kérdőszócskával már eleve elhibázottnak tartotta. Aki azonban járatos az igazsággal kapcsolatos filozófiai kérdésekben, az akár arra is gyanakodhat: egyszerűen arról van szó, hogy ez a kérdés nem olyan, amelyet egy kíváncsi, de kétkedő személynek néhány mondatban kielégítően meg lehetne válaszolni. E tanulság levonásához most már nincs szükség a filozófiatörténet nagyjainak legjelentősebb műveit egyenként végigbongészni — elegendő, ha valaki fellapozza Kocsis László nemrégiben megjelent kötetét, amely az *Igazság elméletei* címet viseli.

Ha ebből a könyvből nem is derül ki véglegesen, hogyan is kellene válaszolni az igazság mibenlétét firtató kérdésre, azt tökéletesen bemutatja — egy hosszú bevezető tanulmány, illetve több, mára filozófiai klasszikussá vált szöveg fordításán keresztül —, hogy a 20. és a 21. század egyik legbefolyásosabb filozófiai hagyományának gondolkodói, az analitikus filozófia művelői hogyan közelítették meg a kérdést, és milyen típusú válaszokat igyekeztek adni rá. Mivel az analitikus filozófia a 20. század elején végbement úgynevezett „nyelvi fordulattal” vette kezdetét, csöppet sem meglepő, hogy e hagyomány filozófusai arra koncentráltak elsősorban, hogy mit érthetünk igazságon vélekedésekkel, ítéletekkel, kijelentésekkel és mondatokkal, vagyis mindazon dolgokkal összefüggésben, amelyek valamilyen állítást foglalnak magukban a világról. Vajon az „igazság” valamilyen

rejtélyes metafizikai tulajdonság, amellyel minden igaz kijelentés rendelkezik, vagy éppen ellenkezőleg: az „igaz” csupán egy szó, amit arra használunk, hogy olykor megkönnyítsük vele a másokkal való kommunikációt? Az „igazság” hordozói elsősorban vélekedések, ítéletek, kimondott mondatok, vagy esetleg az ítéletek, vélekedések és mondatok által kifejezhető proposíciók, amelyek a (platonista módon felfogott) számokhoz hasonlóan nem lokalizálhatóak térben és időben? Vannak olyan filozófusok is, akik szerint voltaképpen mindnyájan értjük, mit is értünk igazságon, csak éppen úgy vagyunk vele, mint Ágoston az idővel: ha nem kérdezik meg tőlünk, mi az, akkor tudjuk, de ha megkérdezik, nem tudunk rá meghatározást adni.

Azzal, hogy Kocsis László köteté már-már tökéletes képet ad arról, hogy az utóbbi száz év folyamán hogyan kezelték az analitikus filozófusok az igazság problémáját, teljesíti is célját. Hiszen a könyv elsősorban azért készült, hogy a probléma iránt érdeklődő filozófusokat, egyetemi hallgatókat és a filozófia iránt érdeklődő laikusokat bevezesse az igazságról szóló közel-múltbéli és kortárs vitákba. Bár számos hasonló céllal rendelkező filozófiai művet olvastam, néhányról még recenziót is írtam (például Kocsisnak az *Igazságalkotás metafizikája* című könyvéről, amelyet érdemes hozzáolvasni *Az igazság elméletei*hez), úgy vélem, Kocsis könyve ezen a téren a legkiemelkedőbb munkák egyike — nemcsak magyar, de nemzetközi összehasonlításban is. *Az igazság elméletei* ezért nemcsak azoknak ajánlom, akiket érdekelnek az igazsággal kapcsolatos kérdések, de mindazoknak is, akik valamilyen tudományterülethez szeretnének bevezető jellegű könyvet írni.

A könyv legfőbb erénye szerkezetéből adódik. A kötet első fele egy terjedelmes, kiválóan megírt bevezető tanulmány. Ezt a bevezető tanulmányt akár külön is ki lehetett volna adni, és nemcsak a hossza miatt, hanem azért is, mert önmagában is remek bevezetést nyújt a modern igazságelméletekbe. Az első szakaszban Kocsis megmutatja a legerősebb érveket amellet, hogy miért nem lehet az igazságot szélsőségesen szubjektíven értelmezni és ezzel relativizálni, valamint világossá teszi, hogy a filozófusok a „Mi az igazság?” kérdésére nem úgy kívánnak válaszolni, hogy felsorolják az igaz állításokat, hanem megpróbálják meghatározni, hogy mi az igazság mint olyan tulajdonság, amely minden igaz állításban közös (már ha egyáltalán létezik ilyen közös tulajdonság). A bevezető második

szakaszában Kocsis felsorolja, hogy a filozófusok milyen entitásokat szoktak tekinteni elsőleges igazsághordozónak: sokan téren és időn kívüli, a világról állításokat megfogalmazó proposíciókat, mások metafizikailag kevésbé extravagáns entitásokat, mint amilyenek a vélekedések, ítéletek vagy mondatok. A harmadik szakaszban Kocsis azt elemzi, hogy pontosan miről és hogyan kellene számot adnia egy igazságelméletnek. Kocsis szerint ideális esetben az igazságelméletnek tekintettel kellene lennie az „igaz” predikátum nyelvünkben betöltött szerepeire: 1) az „igaz” predikátummal leírhatom azt a tény, hogy egy állítás igaz; 2) az „igaz” predikátummal magyarázunk más fogalmakat (például a tudást, amely igazolt igaz hit); 3) az igazságnak normatív funkciója van: elméleti vizsgálódásaink célja; 4) az „igaz” predikátum tesz minket képessé arra, hogy nagy általánosságban beszéljünk állítások igazságáról: „minden, amit Einstein a fizikáról mondott, igaz” — nehéz lenne ezt az állítást megtennünk az „igaz” vagy azzal szinonim predikátum nélkül.

Kocsis bevezetője e fontos megalapozó munkálatok után tér rá az igazságelméletek különböző fajtáira. A szubsztantív igazságelméletek elkötelezettek amellett, hogy az „igazság” fogalmát világosabbá tudjuk tenni fogalmi, metafizikai vagy reduktív analízis segítségével. Az igazság korrespondencia-elmélete szerint egy állítás akkor igaz, ha megfelel a valóságnak. Az igazság koherencia-elmélete azt állítja, hogy egy állítás akkor igaz, ha koherensen kapcsolódik valamely koherens állításhalmazhoz. A pragmatista igazságelméletek szerint viszont egy állítás akkor igaz, ha az abban való hit hasznos. E fejezetben Kocsis egyfajta helyzetjelentést is ad: bár a korrespondencia-elmélet súlyos metafizikai nehézségekkel néz szembe, amikor arról próbál meg számot adni, hogy egy állítás hogyan felelhetne meg az állításoktól függetlenül létező valóságnak, a szubsztantív elméletek közül mégiscsak ez a legnépszerűbb. Ennek oka, hogy a pragmatista elméletek pontos tartalma nehezen tisztázható anélkül, hogy ne tűnjön az elmélet elégtelennek (hiszen mégiscsak úgy tűnik, hogy vannak igazságok, melyek csöppet sem hasznosak, sőt, nehéz belátni, hogy egy igazság miért ne lehetne káros); míg a koherencia igazságelméletek, úgy tűnik, csak akkor működhetnének, ha a koherencia az igazság biztos ismertetőjegye lenne (de nagyon úgy tűnik, hogy nem az, részben mert ugyanazzal kapcsolatban egynél több, egymással inkonzisztens koherens elképzelést is létrehozhatunk).

Ezért aztán azok, akik a korrespondencia-elmélet metafizikai problémáit leküzdhetetlennek látják, általában nem egy másik szubsztan-

tív, hanem a deflácionista elméletek valamelyikét választják. Ezek szerint az elméletek szerint az igazság fogalma nemcsak analízálhatatlan, de a látszat ellenére nincs sem magyarázó ereje, sem normatív funkciója. A deflácionista elméletek legszélsőségesebb képviselői szerint az „igaz” kifejezést akár el is tüntethetnénk, míg a mérsékeltebb deflácionista szerint (az úgynevezett diszkvotacionalisták, valamint a minimalisták tartoznak ebbe a csoportba) ez csak azért nem volna üdvös, mert az „igaz” predikátum nélkül az emberi nyelv sokkal kevesebbre lenne képes. Kocsis az ötödik szakaszban ezeknek a deflácionista elméleteknek a gyökereit ismerteti (elsősorban Johann Gottlob Frege és Alfred Tarski munkásságán keresztül), valamint a deflácionizmus reduktivista, diszkvotacionalista és minimalista változatait.

A bevezető tanulmányt *azonnal* követik azok a szövegek, amelyek az igazság analitikus filozófiai vitájában mára már megkerülhetetlenekké váltak. És ezen a ponton kell megemlítenem a kötet — véleményem szerint — egyetlen számottevő hibáját. Ahogy említettem, a bevezető tanulmány önmagában is megállná a helyét — talán túlságosan is. Ugyan vannak utalások a kötet második felében található szövegekre, de szerencsés lett volna, ha Kocsis tételesen, közvetlenül a lefordított tanulmányok előtt elmagyarázza, mely tanulmány mely problémákhoz szól hozzá, milyen elméleti típusokhoz sorolhatóak be, s mi a legfőbb hozzájárulásuk az igazsággal kapcsolatos vitákhoz.

A lefordított tanulmányok három csoportra vannak osztva. A szövegek első csoportját tartalmazó rész a „Van-e természete az igazságnak?” címet viseli. Az első tanulmány Bertrand Russell-től az *Az igazság és a hamisság természetéről* című írás. Ez a korrespondencia-elmélet egy, a logikai atomizmussal keresztezett változatát fejt ki, amely szerint az igaz ítéletek megfelelése a valóságnak annak köszönhető, hogy az igaz ítéletek logikai elemei és a köztük lévő viszonyok megfelelnek a valóság elemeinek és a köztük lévő viszonyoknak. Russell tanulmányára (is) reflektál Frank Plumpton Ramsey *Az igazság természete* című műve, amely az igazság reduktivista elméleteinek egy korai formáját szolgáltatja. John Langshaw Austin tanulmánya (*Igazság*) ezzel szemben úgy próbálja megmenteni az igazság korrespondencia-elméletét, hogy azt állítja: az állítások és a valóság közti megfelelést nem valamiféle metafizikai struktúra biztosítja, hanem a nyelvi konvenciók: hogy egy állítás ennek és ennek a ténynek vagy körülménynek felel meg, az annak köszönhető, hogy a nyelv kialakításakor így egyeztünk meg. Peter Friderick Strawson

(*Igazság*) számos ellenvetést fogalmaz meg Austin korrespondencia-elméletével szemben, és egy olyan deflácionista elméletet javasol, amely — Ramsey megközelítésével szemben — elismeri, hogy az „igaz” predikátum használatának vannak olyan, a nyelvi kifejezéssel kapcsolatos funkciói, amelyek miatt az „igaz” predikátum fontos része a hétköznapi nyelv szótárának. Kocsis célja világos: igyekezett a tanulmányok első csoportjába olyan tanulmányokat összeválogatni, amelyek a legelterjedtebb elméleteknek és érveknek korai, alapító jellegű változatait szolgáltatják.

A tanulmányok második csoportja az „Igazság, jelentés és referencia: Tarski és követői” címet viseli. Az első tanulmány ebben a szakaszban természetesen Alfred Tarski egyik, mára már klasszikussá vált tanulmánya, *Az igazság szemantikus felfogása és a szemantika megalapozása*, amely igyekezett az igazságnak egy metafizikai elméletektől független, formálisan szabatos definícióját megadni. Tarski elmélete a későbbiekben fontos kiindulópontja lett az egyre dominánsabb deflácionista elméleteknek. De az olyan primitivista megközelítéseknek is, mint Donald Davidsoné, aki szerint részben Tarski munkásságára építve kijelenthetjük, hogy bár az igazságnak ugyan nem adható meg tartalmas elemzése, mégis felhasználható például a „jelentés” fogalmának tartalmas magyarázatára (ezt a témát járja körbe Davidsonnak a kötetben szereplő *Igazság és jelentés* című tanulmánya). Ezzel szemben Hartry Field amellet érvel *Tarski igazságelmélete* című írásában, hogy Tarski sikeresen redukálta az igazság fogalmát más szemantikai fogalmakra, és ezzel jelentősen hozzájárult azokhoz a törekvésekhez, amelyek az igazságot egy, a fizikai tényekre redukált világképbe próbálják beilleszteni. A könyv ezen szakaszának utolsó tanulmánya Field interpretációja ellen érvel. Scott Soames (*Mi egy igazságelmélet?*) szerint Tarski nem a hétköznapi nyelv igazságpredikátumának redukciójához járult hozzá, hanem ahhoz, hogy a természetes nyelvben használatos igazságpredikátumot egy másik, formálisan kevésbé problematikus predikátumra cserélje le. Ezért Tarski eredményei nem alapozzák meg a fizikalista igazságelméletet.

A szövegek harmadik csoportját „Deflácionista pro és kontra” cím alatt gyűjtötte össze Kocsis. Michael Dummett *Igazság* című cikkében amellet érvel, hogy a deflácionista nem lehet igaz, mivel nem lehet tagadni az igazság normatív dimenzióját. Az állítások célja az igazság, ezért az igazság több kell hogy legyen, mint egy olyan kifejezés, amely növeli nyelvünk kifejező erejét. Paul Horwich (*Az igazság minimalista felfogása*) Dummett és más kritikusokkal szemben az igaz-

ság olyan deflácionista elméletét igyekszik kidolgozni, amely elismeri, hogy az „igaz” predikátum nélkülözhetetlen a természetes nyelvben, mivel képessé tesz minket arra, hogy általános kijelentéseket tegyünk más kijelentésekkel kapcsolatban (lásd: „minden, amit Einstein mondott a fizikáról, az igaz”), de más deflációs elméletekhez hasonlóan továbbra is azt állítja, hogy ezen kívül semmilyen egyéb teoretikus vagy normatív funkciója nincs, és ezért nem is analízálható fogalmilag. Anil Gupta *A deflácionista kritikája* című tanulmányában viszont Horwich és más deflácionista elméleteiről azt próbálja kimutatni, hogy az igazság fogalma igenis mélyebb elemzést igényel, részben mivel az „igaz” predikátum jelentését akkor is meg tudjuk érteni, ha olyan nyelvi jelenségre alkalmazzuk, amelyet viszont nem tudunk a rendelkezésre álló fogalmi eszközeinkkel megragadni. Tehát úgy tűnik, az igazság fogalmának van valamilyen, a speciális nyelvek fogalmi készletétől függetleníthető jelentése. Ám ha ez így van, a deflácionista — vonja le a következtetést Gupta — nem lehet igaz.

Kocsis válogatásában szerencsés, hogy nemcsak olyan szövegeket válogatott össze, amelyek fontos szerepet töltenek be még ma is az igazság-gal kapcsolatos vitákban. Az egyes csoportokba tartozó tanulmányok hivatkoznak egymásra, és szépen görgetik tovább az őket megelőző tanulmányok által megkezdett fonalat. Kocsis könyve azért is dicséretet érdemel, mert kiváló minőségű szöveget, szövegeket tett le az asztalra. A bevezető tanulmány könnyen érthető, mégis informatív. A szövegek fordításánál, azt hiszem, Kocsis jó megoldást választott: annyiban igyekezett gördülékenyen lefordítani a tanulmányokat, amennyiben ez a gördülékenységgel nem ment a terminológiai finomságok rovására. Kocsis megtehetette volna, hogy ilyen kifejezéseket, mint például: „az a kijelentés, hogy p ”, átalakítja magyarul könnyebben olvasható megfogalmazásra (p kijelentés), de úgy vélem, ez a szövegek teoretikus tartalmát tette volna kevésbé átláthatóvá.

Bár Kocsis kötetét mindvégig dicsérő szavakkal illettem, úgy érzem, nem sikerült igazságot szolgáltatnom neki. Hogy valaki kellőképpen értékelni tudja a könyvbefektetett munkát és az eredmény magas színvonalát, bele kell olvasnia a szöveggyűjteménybe, és meg kell próbálnia megértenie a benne szereplő filozófiai problémákat. Csak remélni tudom, hogy az olvasóközönség igazságosan fog bánni e kötetrel, és mind az egyetemi oktatásban, mind a magyar filozófiai művelődésben az őt megillető helyre fog kerülteni. (*L'Harmattan*, Budapest, 2018)

BERNÁTH LÁSZLÓ